

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องสั้นไทยในระหว่าง พ.ศ. 2507-2516 พบว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบซึ่งไม่ได้เป็นการพัฒนาคลี่คลายไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปในวงวรรณกรรมของไทยเอง แต่เป็นการแสดงให้เห็นว่านักเขียนได้อิทธิพลและแรงบันดาลใจมาจากภายนอกประเทศ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีปัจจัยกระตุ้นมาจากสภาพสังคมไทยยุคพัฒนาประเทศให้เป็นแบบสมัยใหม่ ส่งผลให้เกิดวิกฤตของการนำเสนอเรื่องราวในวรรณกรรมไทย นักเขียนไทยเกิด “นิวโลกทัศน์” ทำให้อยู่ในสภาวะขัดแย้งกับวิธีการนำเสนอแบบชนบท โดยเห็นว่าการนำเสนอด้วยเนื้อหาและรูปแบบตามแนวการเขียนแบบสังคมนิยมที่มีอยู่เดิมนั้นไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม จึงได้พยายามเสาะหากลวิธีใหม่ในการแสดงออก นั่นคือ แนวทางการเขียนของตะวันตกที่เรียกกันว่า “คตินิยมสมัยใหม่” (Modernism) งานวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นเป็นครั้งแรกว่าวรรณกรรมไทยได้เกิดความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาครั้งใหญ่ตามแนวคตินิยมสมัยใหม่แบบตะวันตก แสดงออกอย่างชัดเจนในเรื่องสั้นไทยระหว่าง พ.ศ. 2507-2516 อันเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าของแนวการเขียนเรื่องสั้นไทยอย่างสิ้นเชิง และเป็นจุดเปลี่ยนของประวัติศาสตร์วรรณกรรมสมัยใหม่ของไทย

การวิจัยพบข้อสรุปตามสมมุติฐานดังนี้

1. เรื่องสั้นไทยระหว่าง พ.ศ. 2507-2516 จำนวน 101 เรื่องได้รับอิทธิพลจากงานเขียนแนวคตินิยมสมัยใหม่ของตะวันตก แนวการเขียนที่เรียกว่าคตินิยมสมัยใหม่นี้มีความเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมตะวันตกเป็นแบบสมัยใหม่ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักเขียนคตินิยมสมัยใหม่ในตะวันตกประสบปัญหาในการเสนอความจริง โดยเห็นว่าโลกสมัยใหม่ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว นักเขียนจึงต้องพยายามหากลวิธีแบบใหม่ในการนำเสนอ พวกเขาได้ปฏิเสธวิธีการนำเสนอวรรณกรรมแบบสังคมนิยมที่เห็นความเป็นองค์รวม (whole) และความเป็นเหตุเป็นผล (causality) ของสรรพสิ่ง รวมทั้งแนวคิดที่เห็นว่าโลกเป็นสิ่งที่มิใช่เหตุผลสามารถทำความเข้าใจได้ โดยเห็นว่าภาวะสมัยใหม่แสดงความซับซ้อนเป็นพลวัต ดังนั้น การเข้าใจโลกในลักษณะภาววิสัย (objective) นั้นเป็นไปได้ยาก ความเข้าใจโลกจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อมองผ่านอัตวิสัย ทำให้เกิดการพัฒนาเทคนิคการเขียนที่เป็นลักษณะเด่นคือ การเขียนที่แสดงให้เห็นว่าความจริงเป็นสิ่งที่มองผ่านอัตวิสัยของบุคคล ไม่มีความจริงที่สัมบูรณ์ ในสมัยนี้จึงได้เกิดความนิยมแนวการเขียนแบบกระแสนี้ และบทพูดเดี่ยวในใจ

รวมทั้งการใช้กลวิธีสร้างผู้เล่าเรื่องหลายคนเพื่อแสดงความเป็นปัจเจกบุคคลและแสดงว่าความเป็นจริงมีได้หลากหลายขึ้นอยู่กับว่าจะมองผ่านตัวละครตัวใด วิธีการเปลี่ยนมุมมองนี้ก็เพื่อต่อต้านการนำเสนอความจริงที่สมบูรณ์ที่มักถ่ายทอดผ่านผู้เล่าเรื่องแบบสัพพัญญูตามแนวการเขียนแบบคติสัจนิยม นอกจากนี้ยังมีลักษณะเด่นอยู่ที่การแตกออกเป็นชิ้นส่วนของโครงเรื่อง อันมีความเชื่อมโยงกับการเขียนแบบคอลลาจในจิตรกรรม และมอนตาจในภาพยนตร์ เพื่อแสดงความเป็นพลวัต และการเกิดขึ้นพร้อมๆ กันของเหตุการณ์ ทั้งหมดนี้ได้แสดงว่านักเขียนตะวันตกได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นจริงและเสนอกลวิธีเพื่อแก้ไขวิกฤตดังกล่าว นับเป็นการแสดงให้เห็นบทบาทของวรรณกรรมในการนำเสนอความเป็นจริงในสังคมสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงแนวการเขียนของเรื่องสั้นไทย พ.ศ. 2507-2516 เป็นแนวคตินิยมสมัยใหม่เป็นการเกิดหลังจากที่แนวการเขียนดังกล่าวผ่านจุดรุ่งเรืองในยุโรปมาแล้วหลายทศวรรษ แต่การที่วรรณกรรมไทยเพิ่งมาได้รับอิทธิพลดังกล่าวนั้นก็เพราะปัจจัยภายในที่สูงงอมของไทยเอง โดยการรับอิทธิพลดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับการพัฒนาประเทศไทยให้เป็นแบบสมัยใหม่ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายพัฒนาประเทศให้เป็นแบบตะวันตก เริ่มอย่างชัดเจนในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ การเสนอนโยบายการพัฒนา การปรับปรุงประเทศอย่างขนานใหญ่ในด้านสาธารณูปโภค การพัฒนาและขยายตัวของเมือง การเปิดประเทศให้มีการลงทุนจากต่างชาติ การปรับเปลี่ยนนโยบายการเงินการคลัง ฯลฯ ทั้งหมดนี้กระทำควบคู่ไปกับการโฆษณาชวนเชื่อให้ประชาชนเห็นด้วยกับการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมตะวันตก

เรื่องสั้นไทยระหว่าง พ.ศ. 2507-2516 ได้แสดงให้เห็นวิกฤตของการนำเสนอภาพประการแรกคือวิกฤตทางการเมืองและสังคม นโยบายและการบริหารงานของรัฐเป็นระบบเผด็จการและระบบอุปถัมภ์ซึ่งไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ ประการที่สองคือวิกฤตของระบบคุณค่า กล่าวคือ ค่านิยม ศาสนา ความเชื่อ กับวิถีปฏิบัติในสังคมขัดแย้งกัน ทั้งหมดนี้ทำให้เกิดการตั้งคำถามและทบทวนความหมาย นอกจากนี้ วรรณกรรมในแนวขนบที่เผยแพร่อยู่ในขณะนั้นไม่สามารถแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นได้ และยังตกอยู่ใต้ความควบคุมของรัฐเผด็จการ ทำให้การนำเสนอเน้นความบันเทิงเป็นหลักโดยที่ไม่สามารถเสนอให้เห็นภาพปัญหาของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ นักเขียนไทยได้สื่อผ่านเรื่องสั้นโดยชี้ให้เห็นความไม่พอใจต่อความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพบว่ามีการพยายามสร้างคู่ตรงข้ามของชนบท/เมืองขึ้นมาเพื่อแสดงว่าชนบทที่บริสุทธิ์ เรียบง่าย เต็มไปด้วยชีวิตที่มีความสุขถูกรุกล้ำด้วยเมืองที่น่ารังเกียจ งานเขียนเหล่านี้แสดงความไม่พอใจต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จนกล่าวได้ว่าเป็น “วาทกรรมต่อต้านการ

พัฒนา" นอกจากนี้เรื่องสั้นเหล่านี้ยังแสดงความไม่พอใจสังคมในด้านต่างๆ อาทิ ลักษณะอนุรักษนิยม การหน้าไหว้หลังหลอก ทุนิยม สงครามเวียดนาม

การเผยแพร่การเขียนเกิดขึ้นโดยนักศึกษาและปัญญาชนกลุ่มหนึ่งที่เป็นผลพวงของนโยบายการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ที่ให้ความสำคัญต่อการขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพื่อสร้างคนให้มาเป็นแรงงานในสังคมทุนนิยม ดังนั้น ผู้ที่มีบทบาทในการสร้างผลงานแนวสมัยใหม่นั้นจึงเป็นชนชั้นกลางในเมือง การสร้างงานคตินิยมสมัยใหม่เป็นปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นเพื่อตอบโต้นโยบายการพัฒนา การจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดของรัฐบาลเผด็จการของจอมพลถนอม กิตติขจร และระบบอุปถัมภ์ของวงวรรณกรรม

นักศึกษาและปัญญาชนได้สร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างสรรค์งานแนวใหม่ พวกเขาได้หาช่องโหว่ของกฎหมายที่จำกัดเสรีภาพในการพิมพ์โฆษณาผลิตและจำหน่ายหนังสือเองในระยะแรกขายในราคาเล่มละหนึ่งบาท จึงเรียกกันต่อๆ มาว่า "หนังสือเล่มละบาท" งานเหล่านี้ในระยะแรกยังไม่มีทิศทางของตนเอง จึงเป็นการรวบรวมงานที่เขียนโดยนักเขียนที่มีชื่อเสียงต่อมาได้พัฒนาเป็นงานของนักศึกษาเอง ในไม่ช้านักเขียนก็ได้พัฒนากลวิธีและเทคนิคแนวทดลอง การสร้างสรรค์เรื่องแตกต่างจากงานแนวขนบอย่างเห็นได้ชัด สื่อเฉพาะกลุ่มดังกล่าวได้เป็นแหล่งบ่มเพาะการสร้างสรรค์วรรณกรรมแนวใหม่ๆ เป็นศูนย์กลางของการรวมกลุ่มเสวนา เป็นแหล่งรวมงานแปลวรรณกรรมคตินิยมสมัยใหม่ของตะวันตก และงานเขียนเชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับตะวันตกในแง่มุมต่างๆ

วารสารเหล่านี้ซึ่งมีการผลิตมากขึ้นในแทบทุกมหาวิทยาลัยเป็นการแสดงให้เห็นถึงการสร้างกลุ่มที่แยกตนเองออกมาจากคนอื่น การจำหน่ายเฉพาะในหมู่นักศึกษาและผู้สนใจเป็นการค่อยๆ สร้างประชาคมของคนรุ่นใหม่ขึ้น ทำให้กลายเป็นแหล่งรวมกลุ่มของคนรุ่นใหม่ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางความคิด และสร้างแรงกระเพื่อมทางความคิดและปัญญา ต่อมาในราว พ.ศ. 2512 เป็นต้นไปงานเขียนของคนกลุ่มนี้ได้ตีพิมพ์ในวารสารและหนังสือที่เป็นที่ยอมรับทั่วไปมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการขยายตัวของตลาดของชนชั้นกลางที่เป็นปัญญาชน

2. เรื่องสั้นไทยได้ใช้แนวการเขียนแบบคตินิยมสมัยใหม่นำเสนออัตวิสัยและแนวการเขียนแบบทดลองเพื่อวิพากษ์วิจารณ์สถาบันต่างๆ และสังคมเมือง นักเขียนไทยเห็นความสำคัญของการเปลี่ยนกลวิธีในการสื่อความหมายเมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง พวกเขาเห็นว่า การเขียนด้วยกลวิธีแบบสังคมนิยมที่มีเอกภาพของโครงเรื่องนั้นไม่สอดคล้องกับเนื้อหาที่ต้องการสื่อ ในเมื่อสังคมชนบทที่เรียบง่ายค่อยๆ สูญสลายไป และการพัฒนาประเทศส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมที่วุ่นวายและซับซ้อนขึ้น

นักเขียนรุ่นใหม่ที่เป็นนักศึกษาและปัญญาชนเป็นกลุ่มแรกที่ได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงนี้ และนำเสนอภาพเมืองสมัยใหม่โดยสื่อออกมาในรูปของการสร้างอุปลักษณ์ของเมืองในลักษณะของที่คุ่มขังหรือพื้นที่ที่จำกัด ส่งผลให้เกิดการตั้งปัญหาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของคนในสังคม มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่ และความหมายของชีวิต เพราะความบีบคั้นของชีวิตในเมืองทำให้ดูเหมือนมนุษย์ได้ถูกลดคุณค่าของความเป็นคนลงไปเป็นเพียงก้อนเนื้อหรือเครื่องจักร

กลวิธีการนำเสนอเรื่องสั้นไทยที่มีความเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบและกลวิธีให้มีลักษณะทดลองนั้นมีความเชื่อมโยงกับนัยทางการเมือง ระยะเวลา ปรากฏในเรื่องสั้นในราว พ.ศ. 2507-2512 เรื่องสั้นในระยะนี้เป็นช่วงเปลี่ยนผ่าน กล่าวคือยังมีแนวการเขียนที่เน้นการพัฒนาของเหตุการณ์ การให้ความสำคัญแก่โครงเรื่อง และการจบเรื่องแบบหักมุม แต่งานที่เปลี่ยนจากการนำเสนอเหตุการณ์มาเป็นงานเขียนเชิงอัตวิสัยได้รับความนิยมจากบรรดานักเขียนรุ่นใหม่อย่างรวดเร็ว เรื่องสั้นเหล่านี้เน้นการสำรวจความคิดของตัวละคร การเขียนเชิงอัตวิสัยในบางเรื่องเริ่มพัฒนาไปเป็นแบบกระแสสำนึก ซึ่งทำให้การสื่อความหมายซับซ้อนขึ้น

แนวการเขียนเช่นนี้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมเมือง และความแปลกแยกที่เกิดขึ้นกับตัวละคร เมื่อนักเขียนต้องการแสดงสภาวะคับข้องใจที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลและการปกครองที่จำกัดสิทธิเสรีภาพ เขาได้เลือกใช้การนำเสนอแบบอัตวิสัย ซึ่งในแง่หนึ่งความคิดก็เป็น "พื้นที่" ที่จำกัด เรื่องสั้นในกลุ่มนี้เสนอตัวละครที่อยู่ในพื้นที่จำกัดสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรก ถูกจำกัดอยู่ในที่แคบในเมืองเพราะจำยอม ส่วนกลุ่มที่สองคืออยู่ในที่แคบเพื่อหนีจากสังคม ซึ่งโดยนัย การเขียนแนวอัตวิสัยเช่นนี้เป็นแยกตัวออกมาจากสังคมที่ตัวละครไม่พอใจ นับเป็นงานเขียนที่แสดงความหมกมุ่นกับความคิดของตนเอง และสนทนากับตนเอง

ระยะที่สอง พบมากในราว พ.ศ. 2513-2516 เป็นแนวทดลองมากยิ่งขึ้น โดยเรียกได้ว่าเป็น "สุนทรียภาพแห่งการแตกออกเป็นชิ้นส่วน" ซึ่งนักเขียนได้สร้างสรรค์ลักษณะดังกล่าวทั้งในระดับเนื้อเรื่อง โครงเรื่อง และมุมมอง โดยได้อิทธิพลจากศิลปะสมัยใหม่และภาพยนตร์ การเปลี่ยนแปลงแนวการเขียนดังกล่าวถือได้ว่าเป็นวาทกรรม "เชิงสัญลักษณ์" ที่ชี้ให้เห็นว่าสังคมได้ "แตกออกเป็นเสี่ยง" บ้านเมืองไม่ได้ราบรื่นหรือมีความสงบเรียบร้อย แต่ได้เกิดปัญหาและความไม่พอใจที่สั่งสมมากขึ้นทุกที

เนื้อหาและรูปแบบของเรื่องสั้นกลุ่มนี้ดังกล่าวได้แสดงความเป็นงานแนวคตินิยมสมัยใหม่อย่างชัดเจนเพราะชี้ให้เห็นวิกฤตของการนำเสนอภาพในวรรณกรรมและรับเอากลวิธีการนำเสนอภาพของคตินิยมสมัยใหม่มาใช้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้เวลาที่งานแนวนี้เกิดขึ้นใน

ประเทศไทยจะห่างจากต้นกำเนิดหลายสิบปี นักเขียนไทยก็ยังคงเห็นว่า คตินิยมสมัยใหม่เป็นแนวทางการเขียนที่สามารถนำเสนอความเป็นไปของการพัฒนาให้เป็นสมัยใหม่ของไทยได้

อย่างไรก็ตาม งานเขียนของนักศึกษาและคนรุ่นใหม่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกับคตินิยมสมัยใหม่ของตะวันตก เพราะเกิดในสมัยที่ห่างจากต้นกำเนิดของความเคลื่อนไหวประมาณ 4 ทศวรรษ ทั้งยังมีปัจจัยพื้นฐานของสังคมไทยเป็นตัวกำหนด ดังนั้น จึงปรากฏลักษณะเฉพาะดังนี้

ประการแรก คือ การปรากฏของอิทธิพลความคิดที่หลากหลาย การรับอิทธิพลจากตะวันตกในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นไปไม่ได้มีเพียงกระแสเดียว แต่มีการรับอิทธิพลความคิดที่หลากหลาย เช่น มีการรับอิทธิพลของปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ปรัชญาลัทธิมากซ์ ฯลฯ เข้ามาในเวลาเดียวกันด้วย ทำให้งานเขียนในกลุ่มนี้มีกระแส "สำเนียง" ของปรัชญา ทฤษฎี และวิถีคิดหลากหลายและตอบโต้กัน การรับอิทธิพลที่หลากหลายดังกล่าวเกิดจากการอ่านหนังสือที่มีไม่มากมายในห้องสมุดและตามร้านขายหนังสือเก่าที่สนามหลวง การเสวนาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การแปล ฯลฯ ทั้งหมดนี้เกิดในกลุ่ม "คนรุ่นใหม่" ที่เปิดรับความคิดจากภายนอกประเทศเท่าที่โอกาสและสภาพที่อำนวย การรับงานจากหลายแนวคิดและทิศทางเช่นนี้ทำให้การเข้าใจแนวคิดต่างๆ ของนักเขียนส่วนใหญ่เป็นไปอย่างไม่เป็นระบบ นักเขียนได้แรงบันดาลใจจากหลากหลายทิศทางและนำมาสร้างสรรค์เพื่อเสนอแนวทางใหม่ๆ ของตนเองโดยไม่ได้ยึดติดกับหลักการ ปรัชญา หรืออุดมการณ์ของแนวทางที่นำมาใช้นั้น เรื่องสั้นเหล่านี้จึงเป็นเสมือนการสนทนาโต้ตอบกันของพลังความคิดต่างๆ ที่แพร่กระจายในสังคมของคนกลุ่มนี้

ประการที่สอง เนื้อหาที่เป็นวาทกรรมด้านการพัฒนา เรื่องสั้นดังกล่าวเป็นกลุ่มงานที่เกิดขึ้นในสภาวะทางสังคมที่ความขัดแย้งเริ่มก่อตัวและแสดงความร้อนแรงขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ ภายในประเทศประชาชนถูกปิดกั้นทางความคิดและการแสดงออก การแสดง ความไม่พอใจสังคมที่ปกครองโดยระบอบเผด็จการอันต่อเนื่องยาวนานจึงแทรกอยู่ในเรื่องสั้นไม่มากนัก และการที่นโยบายพัฒนานั้นดำเนินการโดยรัฐเผด็จการ ทำให้เรื่องสั้นแต่ตั้งตำแหน่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ในขณะที่วรรณกรรมคตินิยมสมัยใหม่ของตะวันตกมีทั้งด้านบวกและด้านลบต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่ ส่วนภายนอกประเทศเกิดความขัดแย้งในระดับสากล ที่สำคัญคือสงครามเย็นระหว่างค่ายเสรีนิยมและค่ายคอมมิวนิสต์ รวมทั้งสงครามอินโดจีนที่ทวีความร้อนแรงขึ้นและไทยมีส่วนเกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบในหลายด้าน การปรากฏของประเด็นความขัดแย้งทางสังคมภายในและภายนอกประเทศในเรื่องสั้นเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่แสดง "วิกฤตของการนำเสนอภาพ" เพราะประเด็นความขัดแย้งเหล่านี้ได้ถูกปกปิดและ

กลบเกลื่อนโดยการส่งเสริมเฉพาะแนวการเขียนแบบชนบทที่หลีกเลี่ยงการนำเสนอประเด็นปัญหาทางสังคม ในระยะแรกของการเสนองาน วงวรรณกรรมได้แสดงปฏิกิริยาต่อต้านเนื่องจากมีแนวทางการเขียนไม่เป็นไปตามชนบท แต่ในราว พ.ศ. 2513 ได้เริ่มเกิดการขยายตัวด้านสิ่งพิมพ์ และจำนวนผู้อ่านสูงขึ้นจากการขยายตัวของศึกษาระดับอุดมศึกษา เรื่องสั้นเหล่านี้จึงได้รับการยอมรับและมีการเผยแพร่ในวงกว้างมากขึ้น

ประการที่สาม ความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาที่ก่อโดยนักศึกษาและปัญญาชนชนชั้นกลางซึ่งเป็นผลผลิตของการพัฒนาประเทศให้เป็นแบบสมัยใหม่ คนกลุ่มนี้ต้องการเสรีภาพในการแสดงออกจึงต่อต้านการปกครองระบอบเผด็จการ ระบบอุปถัมภ์ และลักษณะอนุรักษนิยมที่ใจแคบไม่ยอมรับความเปลี่ยนแปลง ซึ่งแตกต่างกับคตินิยมสมัยใหม่ของตะวันตกที่เป็นความเคลื่อนไหวที่ต่อต้านชนชั้นกลางที่เป็นชนชั้นที่มีบทบาทครอบงำทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

กล่าวโดยสรุป สังคมไทยในทศวรรษ 2500 เป็นต้นมาก็คือการดำเนินรอยการพัฒนาประเทศให้เป็นแบบสมัยใหม่ของตะวันตกในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั่นเอง ผลพวงของความเจริญทำให้เกิดการซ้ารอยสภาพทางสังคมที่คล้ายคลึงกับตะวันตก การเปลี่ยนแปลงที่เห็นผลกระทบของการพัฒนาอย่างรวดเร็วนี้ รวมทั้งสภาพการปกครองแบบเผด็จการได้ทำให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้าน และนักเขียนได้เป็นตัวแทนของสังคมในยุคสมัยใหม่นำเสนอความสะท้อนอารมณ์เช่นนี้ โดยนำเอากลวิธีและเนื้อหาของวรรณกรรมคตินิยมสมัยใหม่ของตะวันตกมานำเสนอสังคมสมัยใหม่ของไทย

ข้อเสนอแนะ กวีนิพนธ์เป็นวรรณกรรมอีกประเภทที่มีการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบการเขียนอย่างชัดเจนในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นไป โดยเป็นงานแนวไร้ฉันทลักษณ์ และงานแนวที่เรียกว่า วรรณรูป (concrete poetry) นอกจากนี้ยังมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากในด้านเนื้อหา การศึกษาผลงานกวีนิพนธ์จากวารสารของนักศึกษาและจะทำให้เกิดความเข้าใจพัฒนาการของกวีนิพนธ์คตินิยมสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น